

հայ պատկերագրութեան համար ասոնք կարելոր են իբր ազդեցութեանց տարածման միջնորդներ:

Այս բազմակողմանի արժէքով ուսումնասիրութիւնը ունի նաեւ օգտակար մը ուր էջ միածնի մէկ ձեռագրէն առնելով Սրբազան հեղինակը մեզի կու տայ «Գանձ Ամենափրկչին ի Տէր Մանուէլ ԲՆՈՅ», որուն կը յաջորդեն 10 ձեռագրաց յիշատարարանները, ուսումնասիրութեան ընթացքին արդէն մասնակի ներկայացուած:

Հասորը ուսումնասիրութեան համար մատչելի էլլայ իր անուանց եւն. ցանկով, անշուշտ բազմաշան Մեսրոպ Սրբազանի աշխատանքով պատրաստուած: Հոսկ կու գայ վրիպակներու ցանկ մը՝ իբր «անհրաժեշտ ուղղելիքներ»: Սակայն նոյնքան կարելոր շատ մը ուղղելիքներ անուղղայ մնացած են գործին մէջ. օրինակ, էջ 31, Ա. սիւն վերէն 25-26 տողերուն Հայոց ԶԺԿ թուականը փակագծի մէջ հաւասար նկատուած է 1665ի՝ որ պէտք է ըլլայ 1465:

Իբր գիտողութիւն աւելցնեմ որ ցանկալի պիտի ըլլար բոլոր պատկերներուն տակ նշանակուած տեսնել անոնց շինութեան թուականը

կամ մօտաւոր շրջանը: Իսկ ամենասիրելի բարեկամ Գարեգին Սրբազանիս ներողամտութեան վստահելով իր ուշադրութեան կը յանձնեմ օտարաբանութիւնները՝ որոնք գոնէ իրեն նման հայ գիտնականի մը համար ուղղելը շատ հեշտ է: Ինչ հարկ տգեղ կոչուողային երբ ունինք հեշտահնչուն մշակոյթը: Կամ ուսումնասիրութեան սկիզբն իսկ գործածուած՝ սխալման, դեկորատիւ, մօտիւններով, օտար խժալուր բառերուն տեղ աւելի իմաստալից չեն՝ խորհրդատիպ, խորհրդանշան, զարդածեւ, ձեւաւորութիւնով: Էջ 44 բ. սիւնի սկիզբը յանկարծ կը հանդիպինք անճոռնի, անտիպ, օրնաւեւտացիայովի մը՝ որուն հայ լեզուէն վտարման առաջին հարուածը տուողը նոյն իսկ մեծանուն գիտնական բարեկամս պիտի ըլլար:

Կ'աւարտեմ այս հակիրճ տողեր սրտանց յուսով որ սրբազանին միւս թանկարժէք գործերն ալ հետզհետէ հրատարակուին: Նոյն աւտեն մաղթելով որ գոնէ քանի մը օրինակ սպառի սա մեր յուսահատեցուցիչ անտարբերութեամբ ամացնելիք մատենաւերներուն մէջ:

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ

Լ Ա Յ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Անցնող տարին խեղդեց մեր հոգեկան անխառն հրճուանքը որ պտուղն էր մայր հայրենիքի մէջ ուռնացող բեղուն ու բազմատեսակ գրական սեռերուն՝ գեղարուեստի շնորհալի թեւածումներու հետ գրական հունձք մը որ կ'ողողէր մեր մատենադարանները, և աւելի՛ մեր սրտերը նոր և անվկանդ յոյսերով: Տխուր է ըսել, և սակայն պէտք է դարձեալ լռենք ու սպասենք որ կարմիր հորիզոնը պայծառանայ և Արարատի սպիտակափառ գագաթը վերստին երեւայ իր թափանցիկ շղարշին մէջ հինաւուրց յիշատակները նորոգելու, վերապրումի յոյսն աճեցնելու:

Մինչ այդ՝ կ'ունկնդրենք տխրանոյշ երգը հայրենաբաղձիկ, վտարանդի հայ սրտերու, որոնք աշխարհիս չորս ծագերուն մէջ կ'ոգորին օտարութեան ու մոռացութեան դէմ, ու կ'արձանագրեն հայերէն և հայերու համար հայ գրի կեանքը և իրենց ուխտն և երդումը այդ գրի կեանքին պահպանութեան համար, խորապէս համոզուած

թէ անոր մէջ է իրենց յատուկ և միակ արժանաւոր կեանքը:

Հայ մշակոյթի արտասահմանեան շարժումը կը ցուցադրէ գործեր որոնց մաս մը ճիգեր ու փորձեր են, ուրիշներ ալ կան և բաւականաթիւ որոնք իրապէս բան մ'ունին սորվեցնելիք մեր սերունդին և ունին կնիքը տեւական արժէքի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ տեսակէտով ազգային պատմական — մշակութային ուսումնասիրութիւններ իրենց յատուկ տեղն ունին 1936-1937ի շրջանին լոյս տեսած, մերիներէն և հայ մշակոյթին սիրահար եւրոպացի ուսումնասէրներէ:

Նախ պէտք է ըսել թէ Խորենացիին իր պատմութեան դատով կը շարունակէ իր այժմեականութիւնը և պահպանողականին դէմ կը ցցուի հակամարտ դպրոցը:

Այսպէս Հ. Վարդան Վ. Հացունիէ վերջ Ն. Աղունց է որ կը ծանրանայ թուականի հարցին

շուրջ միշտ յետաձգելով զայն. «Sur la date de l'Histoire de l'Arménie de Moïse de Chorenè» ուսումնասիրութեամբ: Ունի դարձեալ «Les Taranites en Arménie et à Byzance». երկու տեսութիւններն ալ արտատպուած Պրիւքսէի արեւելագիտական «Byzantion» թերթէն:

Հ. Ն. Ակինեան դեռ իր երկար ու անվերջ թարթափումներուն մէջ կը շարունակէ Եղիշէի պատմութեան շուրջ իր քննական փորձը: Ունի սակայն լրիւ պատմական կարելոր ուսումնասիրութիւններ. «Մովսէս Գ. Տարեացիի Հայոց կարողիկոսն և իր ժամանակը» որպէս նպաստ Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան, և «Սիմեոն դպրի շեհագոյ ոչղեգրութիւն — Տարեգրութիւնը և յիշատակարանը»:

Իր տեսակին մէջ գեղեցիկ և հետաքրքրական է Հ. Պ. Էսապալեանի քննական ուսումնասիրութիւնը «Տատիակի Համարարան և Հայերէն Աւետարաններու առաջին քարգմանութիւնը» համադրական — բաղդատական լոյսին տակ Ոսկեդարու մեր գլխաւոր հեղինակներուն:

Յարգելի Յրեւելար Առաքել Սարուխան իր «Հոյակնդան և Հայերը ԺԶ-ԺԹ դարերուն» պատմական ուսումնասիրութենէն յետոյ (1926) վերջերս «Հանդէս Ամսօրեայ» ի յրեւեանին յարգալի նուիրականով հրատարակեց եւրօպայի Հայ գաղթականութեան պատմութեան ուրիշ կարելոր գլուխ մը «Բելգիա և Հայերը»: Նշանակենք դարձեալ իր մէկ բանասիրական փորձը «Ֆիրդուշի և Մովսէս Խորենացի», միասին, կցելով «Firdowci et l'Influence iranienne dans la littérature géorgienne»:

Հայ գաղթականութեան պատմութեան տեսակէտով պատկանելի է Մեսրոպ Զ. Սեթեանի անխոնջ գրչին վերատեսնուած և ստուարացած հոյակապ անգլիերէն «Armenians in India» «Հայերը Հնդկաստանի մէջ» հատորը. և առկէ գառ «Madras, the Birthplace of Armenian journalism» (Մատրաս ծննդավայր հայ լրագրութեան 1794ին) և «Armenians at Agra and Gwalior»:

Գնահատելի է նաեւ ողբ. Բաբգէն Կաթողիկոսի «Հայ Կիպրոս»ը, հին ու նոր տեղեկութիւններով: Մեր ձեռքն հասաւ՝ անխոնջ պրպղտող և հմուտ Ա. Ալպոյաճեանի երկու հատոր հսկայ «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ» 2479 էջ, «գաղութահայ տպագրական տարեգրութեան մէջ աննախընթաց գործ, խտացում Հայ Արգէսի պատմական յիշատակներով լի անցեալին»:

Իբրեւ առձեռն և խօսուն յուշարձան հայ պատ-

մական հնութեան՝ ունեցանք բանասէր Կ. Բասմաջեանի «Հայկական ընդհ. Դրամագիտութիւն»ը և Հ. Վարդան Վ. Հացունիի «Հայոցնիկ պատմութեան առջեւ», վերարտադրուած ու վերականգնուած կենդանագիր հին հայ կնոջ, նուիրուած «նոր հայունէոյն, որպէս զի գիտնայ թէ որո՞յ զարմն ու յաջորդն է ինք, և զո՞վ կը ներկայացնէ իբր ամուսին մայր և անդամ հայախօսիկ ընկերութեան՝ մեր ազգին ու քաղաքակիրթ մարդկութեան առջեւ»: Հնախօս-բանասէր Հայրը տուաւ նաեւ Հայ Պատարագամտոյցի բնագրի և ծիսական արարողութեանց մասին հմուտ և մանրամասն ուսումնասիրութիւնը մը:

Հայ գեղարուեստի ուսումնասիրութեանց կարգին՝ Գարեգին Արքեպոս. Յովսէփեան՝ իր վերջին տարիներուս հրատարակած մասնագիտական նըմոյշներուն վրայ ինչպէս «Մի էջ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութիւնը» (Հալէպ. 1930), յետոյ «Իգնատիոս մանրանկարիչ և Շորոշկանց տոհմը» (Սիւն, 1933), վերջերս տուաւ «Հաղթատի դպրոցի մի գրչիս գործոց. Գետաշէնի Աւետարանը», և «Հաւոնք քառի աւմենափրկիչը» եւն: Մեսրոպ Մագիստրոս Արքեպոս. էն ալ ունեցանք «Պատմական տեղեկութիւններ Հայաստանի ուղղման մասին», Արմենակ Սազըզեանէն «Une porte en bois sculptée arménienne de 1134» («Artibus Asiae», vol. VI, fasc. 3, 4, Leipzig).

Բայց իբրեւ չքեղ և պատմական յուշարձան հայ մանրանկարչութեան արուեստին — յետ Բագմաշէնի տուած հնագոյն կարելոր նմոյշներուն Աստուածաշունչի Հայերէն թարգմանութեան 1500ամեակին առթիւ (1935-6) — պէտք է նշանակել օրիորդ Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի — վկայեալ Բարիգի համալսարանէն — հրատարակած Ֆրանսերէն «Manuscripts Arméniens illustrés» ԺԲ-ԺԳ դարու ձեռագիրները Մխիթարեան Վանքիս. երկու հատոր, մին տեսական — նկարագրական, միւսը միագոյն պատկերներու նմանահանութիւններ — Album:

Արտաւազ Արքեպոս. Հալէպի՝ համբերատար մեծ աշխատանք մը կատարեց յօգուտ հայ բանասիրութեան՝ իր երկու հատորներով Ա. «Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Հայկիկ Ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցւոյն և մասնաւորաց», և Բ. «Հայկիկ և Անթիոքի ոչ մասնաւորաց» քով գտնուածներուն:

Եւրոպացի բանասէր — գեղարուեստագէտներէն՝ բացի Հ. Marièsի և Հ. Lyonnetի աշխատու-